

УДК 159.922.76-056.263:37.015.31:159.947.5

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ В ФОРМУВАННІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Анна ЗАМША, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна, zamsha_anna@ukr.net

В статті представлено результати теоретико-експериментального вивчення мотивації як показника інтелектуального потенціалу. За результатами дослідження виявлено, що підліткам із порушеннями слуху притаманна зовнішня обумовленість мотивації, яка забезпечується такими мотивами як мотив суперництва, уникнення та зміни діяльності, які визначають специфіку активності, спрямованості та діяльності цих підлітків. Встановлено, що особливості мотивації притаманні підліткам із порушеннями слуху зумовлюють нестійкість функціонування та формування інтелектуального потенціалу як особистісного утворення.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, мотивація, мотив суперництва, мотив уникнення, мотив зміни діяльності, підлітки з порушеннями слуху.

Анна ЗАМША, Институт специальной педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

РОЛЬ МОТИВАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПОДРОСТКОВ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

В статье представлены результаты теоретико-экспериментального изучения мотивации как показателя интеллектуального потенциала. Установлено, что подросткам с нарушениями слуха характерна внешняя обусловленность мотивации, которая обеспечивается такими мотивами как соревновательным, избегания и смены деятельности, которые определяют специфику активности, направленности и деятельности этих подростков. Выявлено, что особенности мотивации характерные подросткам с нарушениями слуха, обуславливают неустойчивость функционирования и формирования их интеллектуального потенциала как личностного образования.

Ключові слова: интеллектуальный потенциал, мотивация, соревновательный мотив, мотив избегания, мотив смены деятельности, подростки с нарушениями слуха.

Anna ZAMSHA, Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE MOTIVATION ROLE IN INTELLECTUAL POTENTIAL FORMING OF HEARING IMPAIRMENT ADOLESCENCE

This article describes the results of theoretical analysis and experimental research of the motivation role in forming and functioning of intellectual potential. The experimental research is based on comparative analysis of the results of deaf, hard-of-hearing and hearing teens. It opens that between deaf and hard-of-hearing adolescents there is no any significant differences in motivation as a component of intellectual potential. However, it founds that between with hearing and hearing impairment adolescents there are some distin-

© Замша А., 2014

guishes. First, it reveals that adolescents with hearing impairments characterize the specifics of motivation, particularly, for them it is typical the domination of the competitive motive, the motive to avoid of failure and the motive to the activity. Second, these motives are determined by the external factors, especially, social agents. These specificities of motivation determines the instability of intellectual potential functioning and forming in adolescents with hearing impairments.

Keywords: intellectual potential, hearing impairment adolescents, motivation, competitive motive, motive to avoid of failure, motive to shift the activity.

Інтелектуальний потенціал є чинником успішності діяльності та соціальної адаптації суб'єкта. Функціональність інтелектуального потенціалу виявляється в оволодінні особистістю інтелектуальною діяльністю та спроможністю її ефективного застосування у житті. Саме сформованість та функціональність інтелектуального потенціалу є важливими умовами успішної самореалізації особистості. Як наслідок, низький рівень сформованості інтелектуального потенціалу, зумовлює зниження результативності діяльності й появу труднощів у соціальній адаптації особистості.

Формування інтелектуального потенціалу в підлітковому віці зумовлюється широким спектром чинників, які безпосередньо, й опосередковано впливають на його функціонування. В цьому віці не лише зростає інтенсивність психічної діяльності, а й значно розширюються сфери та види її функціонування. Поряд з цим значно зростає і динаміка становлення особистості підлітка. Інтелектуальний потенціал за змістом є психічною діяльністю. Маємо припущення, що саме психічна діяльність, яка розгортається під впливом соціальної адаптації особистості забезпечує формування та функціонування інтелектуального потенціалу в цей період.

Вивчення інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху дає можливість виявити не лише специфіку його формування і функціонування, а й розкрити особливості становлення їхньої особистості в особливих умовах сенсорної та соціальної депривації, зумовлених цими порушеннями. З'ясування цих особливостей слугує підставою для визначення шляхів та засобів оптимізації процесу соціальної адаптації таких підлітків. Утім, наукових досліджень специфіки формування й функціонування інтелектуального потенціалу в підлітків загалом і в підлітків із порушеннями слуху вкрай недостатньо, щоб здійснити комплексний опис цього явища. Тому, ця проблема потребує більш детального дослідження.

Інтелектуальний потенціал є однією із найменш досліджених проблем психології та педагогіки. Водночас, наукові висновки Б. Ананьева, Л. Головей, А. Крилова, Н. Кудрявцевої, В. Подтакуй, А. Седунової, Є. Степанової, Д. Ушакова констатують не лише існування інтелектуального потенціалу, а й визначають його значущу роль у психічному розвитку людини [5]. Однак, існуючі дослідження здебільшого є унітарними, що не дає можливості створити цілісне уявлення про структуру, особливості формування та функціонування інтелектуального потенціалу особистості на різних етапах її онтогенезу.

Досліджуючи проблему інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху, ми виходимо з прийнятого в психології його тлумачення як одного з особистісних феноменів, що визначається як цілісна інтегрована система інтелектуальних можливостей і ресурсів, що проявляється у формі готовності особистості до здійснення успішної інтелектуальної діяльності [3; 5].

Особливого значення для розкриття природи інтелектуального потенціалу мають дослідження особливостей його структури (Л. Головей, П. Грищенко, А. Крилов, Н. Кудрявцева, Л.Кулешової, С. Маха, В. Подтакуй, Т. Прохоренко, Є. Рибалко, Д. Ушаков та ін.) [3; 5; 6]. Більшість дослідників виокремлюють в структурі інтелектуально-

го потенціалу два компоненти – інтелектуальний та особистісний, зміст кожного з яких представлений низкою показників. Інтелектуальний компонент конкретизується в: інтелекті (С. Маха, В. Подтакуй та ін.); когнітивному стилі (В. Подтакуй, М. Холлода, R. Gardner, P. Holzman, G. Klein, G. Clauss та ін.); креативності (Д. Гілфорд, Е. Торренс, А. Матюшкін, В. Дружинін та ін.); розумовій працездатності (Б. Ананьєв, В. Подтакуй та ін.). Особистісний компонент представлений комунікативним (В. Подтакуй та ін.), регулятивним (П. Грищенко, А. Седунова та ін.) та мотиваційно-вольовим показниками (В. Гербачевський, С. Маха та ін.); рисами особистості; самооцінкою (В. Подтакуй та ін.) [3; 6]. Утім, запропонована вченими диференціація інтелектуального потенціалу на компоненти та їх змістове наповнення свідчить про іноді протилежні теоретичні позиції, згідно з якими здійснюється обґрунтування цих компонентів і, як наслідок, інтелектуального потенціалу. Тому, виокремленні компоненти, що ймовірно є структурними складовими інтелектуального потенціалу, являють собою психологічні положення, які ідентичні за визначенням та різні за змістом. Також, запропоновані вченими визначення є не завжди об'єктивними у висвітленні особливостей взаємозв'язків між компонентами в структурі інтелектуального потенціалу. Це обґрунтовує необхідність здійснення експериментального дослідження змістового наповнення структурних компонентів інтелектуального потенціалу.

Інтелектуальний потенціал нами розглядається як інтегрована структура, в якій інтелектуальний компонент визначається змістовим, операційним і структурним показниками, а особистісний – емоційним, оцінювальним, мотиваційним та регуляційним [2; 3]. В представленому дослідженні подаються результати теоретико-експериментального вивчення мотиваційного показника інтелектуального потенціалу, оскільки, більшість дослідників (А. Ібраєв, С. Маха, В. Подтакуй, Є. Рибалко та ін.) зазначають, що саме мотивація виконує одну зі структуротвірних функцій у формуванні й функціонуванні інтелектуального потенціалу особистості [5; 6]. Виявлення особливостей мотивації характерної для підлітків із порушеннями слуху дає можливість розкрити не лише специфіку їхнього інтелектуального потенціалу, а й встановити своєрідність їхнього особистісного розвитку. Тому, *метою* статті є виявлення та опис мотивації підлітків з порушеннями слуху як компонента їхнього інтелектуального потенціалу.

Мотивація особистості забезпечує стимулювання її діяльності загалом, й інтелектуальної зокрема. С. Маха розглядав мотивацію інтелектуальної діяльності як параметр інтелектуального потенціалу й визначав її як «... широку сферу потреб особистості ... у самовираженні й самоактуалізації» [6, 2]. Однак, «потреба», «мотив» і «мотивація» не є тотожними за змістом поняттями. Здебільшого, вчені визначають «потребу» як внутрішній стан фізіологічного або психологічного відчуття людиною дефіциту чогось важливого для її життєдіяльності; «мотив» як внутрішній стан суб'єкта, що стимулює, спрямовує та енергетично забезпечує його інтелектуальну діяльність; а «мотивацію» як ієрархію або систему значущих мотивів особистості, що забезпечує певну діяльність [4]. Поряд з цим С. Маха розглядає мотивацію лише як «... рушійну силу розвитку інтелекту...» втім, не визначаючи її в ролі чинника, що забезпечує функціонування та динаміку інтелектуального потенціалу [6, 2]. Тому, вчений не загострює уваги саме на процесуальному характері мотивації інтелектуальної діяльності. У контексті дослідження інтелектуального потенціалу доречним є визначення поняття «мотивації інтелектуальної діяльності» як ієрархічно організованої системи значущих мотивів особистості, що забезпечує її інтелектуальну діяльність [4].

Інтелектуальна діяльність завжди є полімотивованою, однак, у забезпеченні її успішності особливу роль має саме пізнавальний мотив, вплив якого зумовлюється рівнем його сформованості, розташуванням у мотиваційній структурі особистості та специфікою опосередкування впливами зовнішніх та внутрішніх стимулів. Зумовлений

внутрішніми стимулами сформований пізнавальний мотив проявляється в стійкому інтересі особистості до самого процесу інтелектуальної діяльності та її результатів. Це забезпечує формування таких особистісних властивостей як толерантність до перешкод, невизначеності, суперечностей та складних умов у яких виконується діяльність. Тому, саме сформованість пізнавального мотиву в якості внутрішньої детермінанти є показником функціональності інтелектуального потенціалу.

Вивчення особливостей мотивації у підлітків із порушеннями слуху дає можливість розкрити специфіку формування та функціонування їхнього інтелектуального потенціалу. Варто зазначити, що досліджень сурдопсихологів присвячених висвітленню проблеми мотивації вкрай недостатньо. Зокрема, Н. Морозова та Ж. Шиф вивчали вплив мотивації на опанування мовленням глухими дітьми; Є. Речицька, вивчаючи особливості навчальної діяльності глухих дітей, побіжно торкалася питання мотивів [1]. Однак, у більшості досліджень проблема мотивації підлітків із порушеннями слуху є висвітленою недостатньо. Тому, проблема мотивації підлітків із порушеннями слуху потребує більш детального експериментального вивчення та опису, що й здійснювалося в рамках представленої дослідження.

Вибірку дослідження становили 113 підлітків віком від 12 до 15 років (ЕГ1 – підлітки зі зниженим слухом (38 осіб); ЕГ2 – глухі підлітки (38 осіб); ЕГ3 – підлітки з нормальним слухом (37 осіб)). У кожній з експериментальних груп за віковим критерієм виокремлювалися чотири підгрупи: підлітки 12 років (12ЕГ), 13 років (13ЕГ), 14 років (14ЕГ) та 15 років (15ЕГ). Чисельність кожної з підгруп становила 9 – 10 досліджуваних.

Методика дослідження забезпечувалася використанням опитувальника рівня домагань особистості (В. Гербачевський) і тестом «Інтелектуальний потенціал» (Л. Вассерман, Т. Череднікова, О. Щелкова, Е. Малкова).

Основу методики В. Гербачевського складають 15 шкал, які визначають рівень сформованості оцінюваної ознаки (низький, середній або високий). Для вивчення особливостей мотивації як компонента інтелектуального потенціалу підлітків використовувалися результати отримані за такими шкалами: «внутрішній мотив», «пізнавальний мотив», «мотив уникнення», «мотив суперництва», «мотив зміни діяльності», «рівень домагань». За В. Гербачевським показники отримані за цими шкалами визначають: «внутрішній мотив» – зацікавленість підлітків у виконанні певної діяльності; «пізнавальний мотив» – їхній інтерес до результатів власної діяльності; «мотив уникнення» – сформованість страху в підлітків досягти низького результату та очікування негативних наслідків їхньої неуспішності; «мотив суперництва» – значущість для підлітка результатів діяльності інших; «мотив зміни діяльності» – наявність прагнення припинити виконання тієї діяльності, яку підлітки здійснюють у конкретний момент; «мотив самоповаги» – схильність підлітків ставити перед собою більш складні завдання в однотипній діяльності [4].

Тест «Інтелектуальний потенціал» (Л. Вассерман, Т. Череднікова, О. Щелкова, Е. Малкова) забезпечує виявлення показників загального інтелектуального розвитку дітей і підлітків. Доречність використання тесту обумовлюється широким спектром його застосування, а також тим, що автори розглядають інтелектуальний потенціал як показник інтелектуального розвитку саме особистості [7].

Методика В. Гербачевського застосовувалася після завершення виконання підлітками тесту «Інтелектуальний потенціал». Оскільки опитувальник рівня домагань ґрунтується на теоретичній позиції В. Гербачевського про те, що після завершення діяльності суб'єкт оцінює власні дії, усвідомлює їхню ефективність або неефективність у досягненні поставленої мети, то саме робота підлітків над тестом «Інтелектуальний потенціал» створювала умови для виявлення особливостей мотивації як компонента інтелектуального потенціалу.

Під час проведення діагностичного обстеження підлітків із порушеннями слуху інструкція та стимульний матеріал подавався у двох формах. Підліткам для яких домінуючою є словесна мова пропонувалася писемна форма подачі інструкції, за потреби, вони могли уточнити зміст незрозумілого твердження в будь-якій зручній для них формі мовлення. Для досліджуваних, у яких домінуючою є жестова мова – інструкція та висловлювання опитувальника презентувались у формі жестового мовлення.

Методи статистичного аналізу емпіричних результатів. Для визначення відмінностей у рівні сформованості діагностовано ознаки між кожною з двох експериментальних груп (ЕГ1 та ЕГ2; ЕГ1 та ЕГ3; ЕГ2 та ЕГ3) використовувався ϕ -критерій кутового перетворення Фішера. Математичне обчислення здійснювалася в програмі Excel 2010.

Аналіз результатів дослідження. За результатами дослідження виявлено, що підліткам із порушеннями слуху (як глухим, так і зі зниженим слухом) притаманний нормативний рівень загального інтелектуального розвитку, про що свідчать показники, отримані за тестом «Інтелектуального потенціалу» (середній рівень у ЕГ1 – 84,21 %, ЕГ2 – 89,47 %, ЕГ3 – 78,38 %).

За показниками шкали «внутрішній мотив» виявлено, що підліткам із порушеннями слуху переважно притаманна обумовленість їхньої мотивації зовнішніми стимулами (низький рівень у ЕГ1 – 52,78 %, ЕГ2 – 57,78 %, ЕГ3 – 10,83 %, значущість відмінностей при $p \leq 0,01$). Це проявляється в ситуативній успішності інтелектуальної діяльності підлітків, яка визначатиметься зовнішніми чинниками – поведінкою оточуючих, умовами діяльності, характером проблеми, що вирішується, перспективами отримання заохочення тощо. Як наслідок, функціонування інтелектуального потенціалу у підлітків з порушеннями слуху матиме нестійкий і тимчасовий характер, обумовлений тривалістю та стійкістю впливу значущих зовнішніх стимулів.

За результатами дослідження виявлено, що підліткам з порушеннями слуху порівняно з чуючими характерні певні особливості системи значущих мотивів, що проявляються в домінуванні у них мотиву суперництва (високий рівень у ЕГ1 – 47,50 %, ЕГ2 – 41,94 %, ЕГ3 – 10,93 %, значущість відмінностей при $p \leq 0,01$), мотиву уникнення невдач (високий рівень у ЕГ1 – 36,94 %, ЕГ2 – 47,50 %, ЕГ3 – 8,06 %, значущість відмінностей при $p \leq 0,01$) та мотиву зміни діяльності (високий рівень у ЕГ1 – 47,50 %, ЕГ2 – 47,50 %, ЕГ3 – 5,28, значущість відмінностей при $p \leq 0,01$).

Домінування мотиву суперництва свідчить, що підліток із порушеннями слуху вагомого значення надає результатам діяльності інших. Стимулом для нього є не сама діяльність і її результати, а успішність діяльності інших, здебільшого однолітків. Зростання інтересу підлітка до виконання діяльності зумовлюється прагненням підлітка перевершити результати однолітків, бути кращим за них. При цьому, чим меншим буде інтерес однолітків до певної діяльності, тим менш стійкою буде й зацікавленість підлітка у її виконанні. Чим більш високих результатів досягнули однолітки, особливо, у присутності підлітка, тим більшу наполегливість він проявлятиме у виконанні діяльності. Однолітки для підлітка виступають у ролі своєрідного «орієнтира», відповідно якого він визначає власну спроможність здійснювати певну діяльність. Позаяк, підліток порівнює себе з однолітками й розуміє, що якщо таких результатів змогли досягти вони, той й він спроможний. Однак, враховуючи те, що цей мотив переважно обумовлюється зовнішніми стимулами, підліток із порушеннями слуху може не усвідомлювати й не оцінити обсягу докладених однолітком зусиль на досягнення результату, а орієнтуватися на зовнішні атрибути його діяльності.

Високий рівень сформованості мотиву суперництва у підлітків із порушеннями слуху може обумовлюватися тими умовами в яких відбувається становлення їхньої особистості (стилем родинного виховання, взаєминами зі значущими іншими, умовами навчання, широтою соціальних контактів, доступом до інформації тощо). Варто

зазначити, що цей мотив пов'язаний з соціально-психологічними явищами, що виникають у процесі соціалізації. Чим більшою є ізоляція певної групи від широкого соціального оточення, що й характерно для цих підлітків (зокрема, навчання в умовах шкіл-інтернатів, низький рівень опанування мовленнєвими засобами для спілкування з якомога ширшим колом людей, водночас, інтенсивна комунікація всередині самої групи та ін.), тим більш вираженою є тенденція до конкурування як прагнення бути кращим за інших членів своєї групи, зайняти в ній привілейований статус. Це зумовлює активність та спрямованість особистості підлітка в реалізації діяльності.

Домінування мотиву уникнення у підлітків із порушеннями слуху свідчить, що для них притаманне прагнення діяти так, щоб уникнути неуспіху викликаного низькими результатами та наслідками для їхньої особистості. Цікавим є те, що спостереження за підлітками під час здійснення ними інтелектуальної діяльності дало можливість виявити певні відмінності. Так, чуючі підлітки з домінуючим мотивом уникнення при неспроможності самостійного вирішення тестового завдання відмовлялися від його виконання й переходили до наступного. Натомість, підлітки з порушеннями слуху намагалися з'ясувати яка правильна відповідь на тестове завдання, спілкуючись з іншими однолітками, й з психологом. Можемо припустити, що чуючі підлітки та підлітки з порушеннями слуху як невдачу оцінюють різні за змістом ситуації. Якщо чуючі підлітки в якості неуспіху сприймають низький результат діяльності, то підлітки з порушеннями слуху, окрім низького результату ще й саму відмову від виконання діяльності. Однак, неспроможність самостійно виконати діяльність стимулює їх до використання маніпулятивних стратегій взаємодії з іншими для того, щоб отримати «готову» відповідь та використати її як власну, без намагання розібратися в суті розв'язання завдання. Така стратегія поведінки, на нашу думку, зумовлюється взаємодією мотивів суперництва та мотиву уникнення ($r=0.564$, при $p \leq 0,05$), що викликає певні суперечності. З одного боку, вони прагнули бути кращими за однолітків, з іншого – відчували страх показати низькі результати, а відтак і свою неспроможність.

Зазначені мотиви взаємопідсилюються й вказують на те, що для цих підлітків особливо значущою є оцінка іншими успішності їхньої особистості загалом («Я-успішний», «Я-компетентний», «Я-розумний» та ін.). Крім цього, актуальна потреба бути прийнятним і визнаним оточенням викликає ще одну особливість реалізації ними діяльності та функціонування їхнього інтелектуального потенціалу, а саме якщо відповідь іншого виявляється правильною, то підлітки з порушеннями слуху успіх вважають власним досягненням, натомість, відповідальність за помилкове рішення перекладають на інших. Це свідчить про те, що для них характерною є така особистісна властивість як невпевненість в собі та у власних силах. Поряд з цим, невпевненість як якісний прояв їхнього інтелектуального потенціалу викликає підвищення рівня психо-емоційного напруження при здійсненні ними певної діяльності, що призводить до виснаження особистісних ресурсів і, як наслідок, підлітки швидко втрачають інтерес до діяльності. Зазначене підтверджується високим рівнем сформованості мотиву зміни діяльності, що свідчить про сформоване прагнення підлітків із порушеннями слуху, яке є здебільшого неусвідомленим, переводити виконання однієї діяльності на виконання іншої. Домінування мотиву зміни діяльності, порівняно з мотивами суперництва та уникнення, є ситуативним за характером й залежить від умов в яких підлітки виконують інтелектуальну діяльність. Якщо, виконуючи певну діяльність, підлітки з порушеннями слуху відчуватимуть себе успішними і компетентними, то й мотив зміни діяльності не буде домінувати в структурі їхньої мотивації.

Отримані дані свідчать, що притаманні підліткам із порушеннями слуху особливості мотивації (привласнення успішності інших, нестійкість інтересу, низька усвідомленість, маніпулятивні стратегії взаємодії, невпевненість у собі та ін.) зумов-

люють нестійкість і ситуативність їхнього інтелектуального потенціалу, чинниками якого переважно є зовнішні стимули, зокрема – соціальні умови (здебільшого взаємини з однолітками). Така особливість мотивації підлітків є природною, оскільки саме для них особливо значущим є спілкування з однолітками. Утім, для успішного виконання ними інтелектуальної діяльності необхідно формувати внутрішню обумовлену її мотивацію. А також особливу увагу приділити формуванню пізнавального мотиву, оскільки, за результатами дослідження виявлено, що він сформований недостатньо (низький рівень у ЕГ1 – 52,50 %, ЕГ2 – 55,00 %, ЕГ3 – 11,11 %, що є значущим при $p \leq 0,01$). Позаяк, сформованість внутрішньо обумовленого пізнавального мотиву є важливим чинником стимуляції інтересу підлітка до інтелектуальної діяльності, позаяк сприяє зменшенню впливу зовнішніх умов на цю діяльність та детермінує формування стійкого інтересу підлітків до її виконання, що знижує витрати ресурсів особистості на інтелектуальне напруження.

Дослідження особливостей вікової динаміки підліткового віку дали можливість констатувати, що здебільшого мотивація формується в межах дошкільного та молодшого шкільного віку, а в підлітковому віці не зазнає значних змін. Загальними показниками є домінування низки зовнішньо зумовлених мотивів – суперництва, уникнення та зміни діяльності. Як наслідок, формування ієрархії значущих мотивів в структурі інтелектуального потенціалу відбувається в попервах становлення особистості.

Узагальнюючи отримані результати, можемо дійти висновку, що мотивація у функціонуванні інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху здебільшого є зовнішньо обумовленою й забезпечується такими мотивами як мотив суперництва, уникнення та зміни діяльності, які визначають специфіку активності, спрямованості та діяльності цих підлітків (схильність до привласнення успішності за результати інших, використання маніпулятивних стратегій, нестійкість інтересу, невпевненість у собі та власних силах тощо). Тому, успішність інтелектуальної діяльності цих підлітків буде ситуативною. Як наслідок, їхній інтелектуальний потенціал є нестійким особистісним утворенням. Щоб забезпечити стійкий характер функціонування інтелектуального потенціалу цих підлітків необхідно застосовувати комплекс заходів цілеспрямованого розвивального, а в окремих ситуаціях – корекційного впливу на їхню мотивацію. Лише за таких умов, їхня інтелектуальна діяльність буде не лише внутрішньо детермінованою складовою психічної діяльності, а стане усвідомленою діяльністю, яка забезпечить стійкість спрямованості й активності особистості підлітків із порушеннями слуху.

Виявлені особливості доцільно враховувати як у навчальній, так і у поза навчальній діяльності підлітків із порушеннями слуху. Зокрема, при демонстрації невпевненості у власних силах (що свідчить про активізацію мотиву уникнення), варто надати підлітку інформацію про приклади успішного виконання цієї діяльності їхніми однолітками, авторитетними й популярними людьми, лідерами певних груп (техніка «міні-розповіді»), що має довести можливість досягнення успіху у певній діяльності. У ситуаціях, коли підліток починає використовувати маніпуляції у взаємодії з оточенням (що свідчить про те, що з одного боку, у нього домінує мотив суперництва, а з іншого – те, що він відчуває свою неспроможність у розв'язанні певної проблеми) доцільно поінформувати та обговорити з ним, що таке «маніпуляція», звернути його увагу, на ознаки і прояви маніпуляцій у стосунках, на те як вона оцінюється з морально-етичної точки зору (техніка «усвідомлення маніпуляції»). У ситуаціях, коли підліток не виявляє особливого інтересу до виконання певного завдання (що свідчить про домінування мотиву зміни діяльності), доцільно в діяльність ввести елемент суперництва, наприклад, організувати індивідуальний чи командний конкурс, хто швидше виконає певне завдання, хто більше придумав різних варіантів розв'язання певної проблеми (техніка-«конкурс»).

Домінування в структурі мотивації мотивів, що обумовлені впливами соціального оточення свідчить про те, що найбільш ефективними видами роботи з цими підлітками є форми групової взаємодії (тренінги, різні види групових дискусій, ділових ігор, наприклад, «мозковий штурм» та ін.). У ході тренінгу психологи мають звертати увагу, першочергово, не на результат інтелектуальної діяльності підлітків, а на процес її протікання, зокрема, на вміння формулювати власні думки, ставити запитання, обґрунтовувати свої відповіді, застосовувати уточнюючі мовленнєві конструкції та ін.

Виявлена специфіка мотивації як складової інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху характеризується низькою динамікою її формування у підлітковому вікці. Цим підліткам притаманна низька інтенсивність впливу їхньої мотивації на функціонування інтелектуального потенціалу, як наслідок, він проявляється як нестійке особистісне утворення. Виявлені у підлітків із порушеннями слуху домінуючі мотиви (суперництва, уникнення та зміни діяльності) інтелектуальної діяльності проявляються в ситуативності та нестійкості характеру й успішності їхньої активності, спрямованості та діяльності загалом.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні технологій формування інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху з урахуванням виявлених особливостей їхньої мотивації, а також у здійсненні наукових розвідок щодо вивчення специфіки формування мотивації як структурної складової інтелектуального потенціалу на більш ранніх етапах онтогенезу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова Т. Г. Сурдопсихологія / Т. Г. Богданова. – М.: Академія, 2002. – 224 с.
2. Замша А. В. Особливості інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 2. – 2014. – С. 83 – 90.
3. Замша А. В. Поняття та структурні особливості інтелектуального потенціалу підлітків із порушеннями слуху // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 4 до Вип. 31; Том I (9): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К.: Гнозис, 2014. – С. 154 – 161.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Ильин Е. П. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
5. Интеллектуальный потенциал человека: проблемы развития / [С. В. Артамонов, Ж. А. Балакшина, Л. А. Головей и др.]; под ред. А. А. Крылова, Л. А. Головей. – СПб., 2003. – 198 с.
6. Маха С. Соотношение интеллектуального потенциала и мотивационно-волевой сферы подростков: дисс. канд. психол. наук: 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / Салези Бази Хайр Маха. – СПб.: СПбГУ, 1995. – 138 с.
7. Тестовая методика для определения интеллектуального потенциала у детей и подростков: стандартизация и практическая апробация: Пособие для врачей и медицинских психологов / [Л. И. Вассерман, Т. В. Чередникова, О. Ю. Щелкова и др.]. – СПб.: НДПИ им. В. М. Бехтерева, 2008. – 31 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Bogdanova, T. G. (2002). *Surdopsihologiya*. Moskva, Akademiya. (In Russian).
2. Zamsha A. V. (2014). Features of intellectual potential of adolescents with hearing impairment. *Exceptional Child: Teaching and Upbringing*, Vol. 2(70), pp. 83–90. (In Ukrainian).
3. Zamsha A. V. (2014). Poniattia ta strukturni osoblyvosti intelektualnogo potentsialu pidlitkivz porushenniamy slukhu. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»*. Vol. 31, Issue 4, I(9): Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykhologo-pedahohichni chytannia». Kyiv: Hnozys, pp.154–161. (In Ukrainian).
4. Il'in E. P. (2002). *Motivatsiya i motivy*. St. Petersburg: Piter. (In Russian).
5. Kryilov, A. A., Golovey L. A. (Eds.), Artamonov, S. V., Balakshina, Zh. A., Golovey, L. A., et al. (2003). *Intellektualnyiy potentsial cheloveka: problemyi razvitiya*. St. Petersburg, 2003. (In Russian).
6. Maha S. (1995). *Sootnoshenie intellektual'nogo potentsiala i motivatsionno-volevoj sfery podrostkov* (Unpublished dissertation). St. Petersburg: St. Petersburg State University. (In Russian).
7. Vasserman, L. I., Cherednikova, T. V., Shhelkova, O. J., Malkova, E. E., Anan'eva, E.I. (2008). *Testovaya metodika dlja opredeleniya intellektual'nogo potentsiala u detej i podrostkov: standartizatsiya i prakticheskaja aprobatsiya: Posobie dlja vrachej i medicinskih psihologov*. St. Petersburg: NDPI im. V. M. Behtereva. (In Russian).